

فرهنگ اقوام استان گلستان
سینه زنی کمر به کمر رامیان

علیرضا یازرلو (شهاب رامیانی)

استان گلستان، به واسطه‌ی حضور و سکونت اقوام مختلف، گنجینه‌ای از فرهنگ‌ها و خرده فرهنگ‌ها را در خود جای داده است. در ماه محرم در سراسر این استان، آیین‌های مختلفی در سوگواری امام حسین (ع) و شهدای کربلا توسط اقوام مختلف ساکن استان برگزار می‌شود. یکی از این آیین‌ها سینه‌زنی کمر به کمر است. مراسم سینه‌زنی «کمر به کمر» که در ایام محرم به طور گسترده در شهر رامیان برگزار می‌شود جزو آیین‌های سنتی مردم این شهرستان است و قدمتی دیرینه دارد و در سال‌های اخیر به مدد وجود رسانه‌های مختلف، مورد توجه قرار گرفته است. این آیین در تاریخ ۲۲ اسفند ۱۳۹۴ به شماره ۱۱۵۷ در فهرست میراث فرهنگی ناملموس ایران به ثبت رسیده است.

رامیان شهرستانی است در شرق استان گلستان که اکثر ساکنان آن از طوایف ترکان قزلباش و شیعه دوازده امامی‌اند. هفت طایفه یازرلی (یازرلو)، صاتقلی (صادق‌لو)، آق اوزلی (کاغذلو)، قویونلی (قوانلو)، بای، رجب‌لو و بیگ (سعیدی‌ها) ساکنان اصلی و قدیمی رامیان هستند. این طوایف در برپایی مراسم عزاداری ابا عبدالله‌الحسین (ع) به ویژه، آیین سینه‌زنی «کمر به کمر» با شور و حرارت و همکاری و مؤانست خاصی، تلاش می‌کنند. اوج این پیوستگی در صبح روز عاشورا نمایان می‌شود که تمام مردم شهر در میدان امام‌علی (ع) شهر اجتماع کرده و به صورت یک پارچه با شیوه خاص خویش به عزاداری می‌پردازند.

مقدمات عزاداری ایام محرم در رامیان همچون بسیاری دیگر از مناطق، همه ساله دو هفته به شروع ماه محرم آغاز می‌شود. طوایف رامیان که در قسمت‌های مختلف شهر متمرکز هستند، فضاهای درونی و بیرونی مساجد و حسینیه‌ها را نظافت و سیاه پوش می‌کنند. خادمان امام حسین (ع) با شرح وظایف مشخص سازماندهی می‌شوند، از پذیرایی ابتدایی در داخل مسجد گرفته تا جمع‌آوری نذورات، امور آشپزخانه و سرویس دهی به عزاداران مثل پخت و توزیع غذا. برنامه‌های عزاداری در ماه محرم برای ۱۲ شب فهرست می‌شود. مراسم سینه زنی در داخل مساجد محلات تا شب پنجم انجام می‌گیرد و از شب پنجم دسته روی کمر به کمر آغاز می‌شود.

بزرگان و معمرین رامیان معتقدند که این شیوه عزاداری و دسته روی قریب به چهارصد سال در این دیار قدمت دارد. ترکان قزلباش به خاطر روحیه حماسی‌ای که دارند، معمولاً از مرثیه حماسی و سه ضرب بهره می‌بردند. لذا عزاداری آنان نسبت به دیگر طوایف و اقشار رنگ متفاوتی یافته است. به طوری که به خاطر ریتم موسیقایی مرثیه‌ها که از نظر نوحه خوانی سه ضرب و جوششی است، عزاداران با حالتی حماسی و شور و شوق به سینه‌زنی می‌پردازند. در گذشته برای اقامه این آیین مذهبی سینه‌زن‌ها پا برهنه می‌شدند و شلوار را تا زیر زانو تا می‌کردند و شالی به کمر و سربند ابریشمی قرمز رنگ که به دست بانوان ابریشم باف رامیان بافته شده بود، به سر داشتند. شاید این پیشانی بند قرمز ریشه تاریخی کلمه قزلباش بوده است. چنانکه واژه «قزل» در زبان ترکی یعنی «قرمز رنگ» و باش یعنی «سر»، و ترکیب قزلباش به معنی سربند قرمز رنگ است.

در سینه زنی کمر به کمر، تمام سینه‌زن‌ها در صفوف منظم کنار هم می‌ایستند. با دست راست به سینه می‌زنند و با دست چپ، کمر نفر سمت چپ خود را می‌گیرند و به تناسب ضرب آهنگ و ریتم نوحه، دو قدم به جلو و یک قدم به عقب بر می‌دارند. در باور مردم بومی، این نوع حرکت الگوگیری از لحظات آخر حیات سیدالشهداست. آن حضرت در روز عاشورا وقتی روانه میدان می‌شد، هر دو قدم که پیش می‌رفت، روی مبارک را برمی‌گرداند و به خیمه‌ها نظر می‌انداخت. گویی نگران امنیت خیمه‌ها بود که مورد تعرض دشمنان واقع نشوند. لذا عزاداران در شیوه سینه‌زنی کمر به کمر با نوای نوحه مداح و به صورت هماهنگ و منظم همزمان که دست راست را به سینه می‌زنند دو قدم به جلو برداشته و یک قدم به

عقب بر می‌گردند و با این تحرک شورانگیز حرکت می‌کنند.

مرثیه خوان‌ها نقش بسیار مهمی در ایجاد نظم و هماهنگی بین سینه‌زنان دارند و باید دارای تجربه و تبخّر بالایی باشند. هر مداحی نمی‌تواند دسته روی کمر به کمر را هدایت کند و همچنین نقش نفر اول که به عنوان پیش‌رو و یا سر دسته عزاداران انتخاب می‌شود، بسیار مهم و کلیدی است. این فرد معمولاً از افراد میانسال و چابک که باید هم صبور باشد و هم توانمند، انتخاب می‌شود. او باید در تشخیص آهنگ مرثیه و هماهنگی بین ریتم نوحه و حرکت جمع، تجربه و توانایی کافی داشته باشد. هر وقت مرثیه خوان آهنگ نوحه را تغییر داد او باید بتواند دسته را به خوبی رهبری کند تا نظم و شور حاکم بر دسته حفظ گردد.

لباس افراد سینه زن هم نظم خاصی دارد. آنان به تاسی از شهدای کربلا کفن‌های سفید و سبز می‌پوشند و نواری سفید یا سبز به کمر می‌بندند. اغلب ترتیب ایستادن افراد در صف بر اساس قد آنان است اما بسیاری وقت‌ها شرایط سنی و رعایت احترام بزرگترها این نظم را به هم می‌ریزد و افراد مسن‌تر در ابتدای صف و نوجوانان و کودکان در انتهای صف قرار می‌گیرند. بسیاری وقت‌ها نوجوانان و کودکان هر محل برای آنکه در بین بزرگترها بتوانند هم پای آنان سینه‌زنی کنند، در محلات خود دسته‌های خاصی تشکیل داده و یکی از نوجوانان برایشان نوحه می‌خواند و آنان سینه زنی کمر به کمر را تمرین می‌کنند.

در نگاه اول برای بسیاری از بینندگان حرکت جمعی گروه که همزمان دست و پاهای آنان با نظم خاصی حرکت می‌کند، سهل به نظر می‌رسد اما انجام این سبک بدون تمرین و تکرار کار آسانی نیست لذا باید از کودکی و نوجوانی آموزش لازم را دیده باشند تا بتوانند در دسته‌روی شرکت کنند. دسته‌روی انرژی زیادی را می‌طلبد و تحرک بالا و درگیر شدن تمام اعضای بدن در این حرکت جمعی نیاز به جسم سالم دارد.

در گذشته اغلب اشعار نوحه این سبک عزاداری، به زبان ترکی بود. اما امروز هم نوحه ترکی و هم نوحه فارسی و گاهی هم تلفیقی از ترکی و فارسی توسط مداحان خوانده می‌شود. نمونه‌ای از نوحه‌های سه ضرب ترکی که در دسته کمر به کمر رامیان خوانده می‌شود:

من حسین و بی‌کس و بی‌یارم ای پروردگار

بیر علمدار اولن سردارم ای پروردگار

گور نه احوالا سالب سلطان سُنْب بال و پریم

نینوا دشتینده ظلمنن قزله لشکریم

تشنه قربان اولده اون سگیز یاشینده اکبریم

من عزیز حیدر کرارم ای پروردگار

در مواقعی که مرثیه خوان احساس می‌کند سینه زن‌ها خسته شده‌اند. آهنگ نوحه را تغییر می‌دهد و مرثیه‌ای آرام می‌خواند تا عزاداران اندکی رفع خستگی کنند.

مانند مرثیه: «آغلا ما باجی آغلاما باجی گلّمه شیون»

و یا مرثیه: «آل داس مال آلب آغلا یارا لاندّم باجم زینب»

که به صورت دو ضرب و آهنگی حزن‌انگیز خوانده می‌شود. در این موقع یک پا به جلو حرکت می‌کند و یک پا به عقب می‌آید تا خستگی کمی کمتر شود.

این نوع عزاداری از شب پنجم تا پایان روز هشتم در مساجد و حسینیه‌های هر محله و طایفه برپاست. و مساجد و هیئات هر شب به مساجد محلات مجاور خود می‌روند تا ایام عزای حسینی (ع) را به آنان تسلیت بگویند. هیات دو دسته وقتی به هم می‌رسند یک دسته می‌خواند:

از ما سلام یک سر، این مجلس عزا را

و دسته دیگر پاسخ می‌دهد:

لب تشنه سر بریدن آقای کربلا را

و اگر در مسیر دسته‌روی کمر به کمر به دسته دیگری از سایر مساجد، روبرو شوند معمولاً نوحه‌خوان می‌خواند:

از ما سلام یک سر، این مجلس عزا را

و دسته مقابل پاسخ می‌دهند:

لب تشنه سر بریدن مظلوم کربلا را

یکی دیگر از برنامه‌های این دسته‌ها سرکشی به خانوادهاى مُعزّی است. آنان در سه شب دسته‌روی (پنجم تا هشتم محرم) به منزل کسانی که عزادار هستند و یکی از اعضای خانواده‌شان را تازه از دست داده‌اند، می‌روند و به آنان تسلیت می‌گویند. البته از قبل به خانواده مرحوم اطلاع داده می‌شود که امشب دسته برای تسلیت می‌آیند. آنان نیز مقدمات پذیرایی با خرما و یا شربت و شیر و قهوه و... را فراهم می‌کنند.

این روند شب هشتم پایان می‌گیرد و روز تاسوعا دسته روی از مساجد آغاز و به میدان امام علی(ع) ختم می‌شود. در آنجا دسته‌ها با هم ادغام می‌شوند و به صورت جمعی عزاداری تا ظهر ادامه می‌یابد. معمولا نماز ظهر را می‌خوانند و هر دسته کمر به کمر، برای پذیرایی و صرف ناهار به مسجد محله خود می‌رود.

اوج حضور و عزاداری دسته‌های سینه‌زنی کمر به کمر در روز عاشورا است. در روز عاشورا دسته‌های عزادار همه به سمت میدان امام علی(ع) شهر حرکت می‌کنند. دسته هر طایفه در مسیر به سمت میدان امام علی(ع) به سینه‌زنی کمر به کمر می‌پردازند. این دسته‌ها که از همه جای شهر می‌آیند وقتی به این میدان می‌رسند، دور میدان می‌چرخند تا اینکه در نقطه‌ای به هم متصل و به شکل حلقه‌ای کامل در می‌آیند. و این آیین به صورت متمرکز و باشکوه خاصی تا ظهر ادامه پیدا می‌کند.

در روز عاشورا در کنار دسته‌روی، آیین‌های دیگری از جمله نخل‌گردانی، که نمادی از کجاوه حضرت زینب(س) است، علم‌گردانی، که نشانه‌ای از علمداری علمدار کربلا حضرت ابوالفضل العباس(ع) است و حرکت دادن اسب سفید در جلوی جمعیت به یاد ذوالجناح امام حسین(ع) اجرا می‌شود. و جمعیت نیز همه با حزن و اندوه زمزمه می‌کنند:

روز عاشورا است امروز

کربلا غوغاست امروز

این شیوه عزاداری و سینه‌زنی در رامیان سالیان متمادی است بی‌وقفه برپاست و از نظر اسلوب و شیوه حرکت و نحوه اجرا اختصاص به شهرستان رامیان دارد و هیچ نمونه دیگری در جای دیگر ندارد.